

ВЕЛИКА АЛБАНИЈА – ПРЕТЊА РЕГИОНАЛНОЈ СТАБИЛНОСТИ*

Милоје Здравковић
Министарство одбране Републике Србије

Структура рада обрађује сецесионистичке тежње албанског становништва на почетку 21. века, са тежиштем на периоду од преузимања међународне управе над Косметом од стране УНМИК-а и КФОР-а 12. јуна 1999. године, до проглашења „независности Косова“ 17. фебруара 2008. године.

У уводном делу рада указује се на историјску димензију дугогодишњих настојања Албанаца да формирају заједничку државу под називом „Велика Албанија“ или „Сједињене Албанске Државе“, од делова суседних територија: Србије, Црне Горе, Македоније и Грчке. Анализирају се наступи албанских интелектуалаца и заговорника идеје „Велике Албаније“, на политичком и војном плану. Посебна пажња посвећена је настанку и деловању албанских терористичких организација уз разоткривање њихових правих намера и циљева. Констатују се погубни резултати таквог наступа који прети да резултира потпуним процесом самоизолације Албанаца, односно унутрашњим затварањем албанског националног корпуса, уз наставак острашћености и сукобљавања са народима у окружењу. Непромишљеним деловањем ради уједињења „албанских територија“ Албанци прете да потенцијално дестабилизују читав регион и обнове спиралу сукоба која је привремено обустављена.

Тему заокружујемо констатацијом да ће процес албанске самоизолације и покушај стварања „Велике Албаније“ највероватније водити у даље унутрашње заостајање Албанаца, обнављање сукоба са суседним народима, поред којих живе и од којих суштински зависе, као и обнављању међусобних сукоба самих Албанаца.

Кључне речи: „Велика Албанија“, албанске територије, албанске терористичке организације, организовани криминал, радикални ислам, подела Косова, „Велико Косово“

Увод

Уједињене нације, Европска унија и међународне организације већ дуги низ година активно се баве ситуацијом на Косову и Метохији. Питање Косова и Метохије доспело је у жижу светске јавности, посебно током 1999. године, као територи-

* Мишљења изнета у тексту су искључиво опажања аутора и не представљају званичан став Министарства одбране Републике Србије.

ја на којој су се водили жестоки сукоби, на којој је страдало много људи и због које се део међународне заједнице предвођен САД одлучио на бомбардовање СР Југославије. Од тада Косово и Метохија остаје место на којем се унутрашњи конфликти смењују, различити национални интереси сукобљавају и где су траума, патња и насиље постале основне одреднице свакодневног живота, како Срба, тако и Албанаца.

Од једностране одлуке Привремених институција косовских Албанаца да прогласе отцепљење од Републике Србије, 17. фебруара 2008. године, територија Косова¹ постаје простор грубог нарушавања основних норми међународног права. У раду се полази од претпоставке да је одлука Привремених институција косовских Албанца да прогласе отцепљење, коју су последњих година западни медији представили као једино могуће решење, произвела правне последице и отворила вечиту дилему пред којом су се често у својој историји налазиле „мале државе“, а која се односи на приклањање *праву силе* или *сили права*. Прихватање политике силе и права јачег често се показало кроз историју као нужно за опстанак малих и слабих држава, док је, са друге стране, поштовање међународног права преко потребно уколико желимо дугорочни мир и стабилност.

Део међународне заједнице, предвођен САД, у случају бивше СФРЈ, касније у случају СР Југославије и Србије, одлучио је да међународно право и његов кључни принцип неповредивости граница тумачи и примени у складу са својом вољом, селективно, чиме је значајно допринео ескалацији грађанских и етничких сукоба који су обележили крај 20. и почетак 21. века на овим просторима.

Противправним бомбардовањем СР Југославије и подршком отцепљењу² јужне српске покрајине поново је потврђено старо правило реал-политике, **право силе**,

¹ Званични назив јужне српске покрајине је Косово и Метохија или скраћено Космет. Са друге стране пропаганда коју користе великоалбански идеолози, али и њихови савезници из међународне заједнице, инсистира на албанизованој речи словенског порекла „Косова“ уз изостављање Метохије, речи грчког порекла која својим значењем сведочи о постојању манастирске земље Српске православне цркве. Неслагање око самог назива територије, између осталог, указују и на дубину сукоба између Срба и Албанаца. С обзиром да се у Резолуцији 1244 Савета безбедности УН и другим међународним документима користи назив Косово, али и да би смо избегли евентуалне нејасноће приликом цитирања аутора, углавном западних, који су до сада највише писали о Косову, (још један парадокс везан за Косово) у истраживачком раду користили смо скраћени назив - Косово. Тиме немамо намеру да фаворизујемо нити једну страну већ да поједноставимо садржај рада уз напомену да ће се реч Косово односити на пун назив Аутономне покрајине Косово и Метохију. Коначно, за опстанак неког дела територије (Косова) у оквирима одређене државе (Републике Србије) није важно како га ко назива већ је важно да држава предузме све неопходне мере (политичке, привредне, културне, образовне, здравствене и инфраструктурне) да би тај део интегрисала у јединствену државну целину.

² У случају Косова и Метохије реч је о једностраном акту **отцепљења**. Под отцепљењем подразумевамо процес повлачења једне територије и њеног становништва из постојеће државе и стварање нове државе на тој територији. С обзиром да се отцепљењем крши територијални интегритет суверених држава, односно, да је отцепљење забрањено међународним правом, негативна конотација речи „**отцепљење**“ у **сецесионистичкој реторици се најчешће замењује много позитивнијом речју – „независност**.“ У нашем раду употребљавали ту реч. Отцепљење, а повремено и „независност“ зависно од контекста. Иако је независност Косова призната од стране најмоћнијих држава света попут САД и великог броја чланица ЕУ, реч независност користили смо у смислу ограниченог међународног значења јер Косово није члан Уједињених нација, ОЕБС-а и слично, али и у ситуацијама када цитирамо наводе појединих аутора који су такође употребљавали ту реч. Отцепљење, у ситуацијама када говоримо о сецесионистичким активностима Привремених институција косовских Албанаца у Приштини на међународном плану. Опширније о дефиницији отцепљења у Александар Павковић, Петар Радан, Стварање нових држава-теорија и пракса отцепљења, Београд, Службени гласник 2009. године.

да велики и моћни раде оно што хоће, а да мали трпе оно што морају, односно, да су најмоћнији спремни да употребе силу у решавању међународних спорова и прекрше међународно право када налазе да је то у њиховом интересу.

Тренутно Уједињене нације имају 193 државе чланице, уз процену да у свету постоји око пет хиљада етничких група, при чему многе од њих желе властиту државу и чланство у Уједињеним нацијама. Иако многи од њих (попут Палестинаца или Курда) имају далеко утемељеније ставове него што је то случај с Косовом, њихови захтеви за самосталношћу остали су неостварени, пре свега зато што је подршка најмоћнијих држава света изостала. У случају Косова подршка светске суперсиле САД није се доводила у питање. Признавањем независности Косова САД су показале спремност да преузму велики ризик, јер таква одлука прети да створи претпоставку за нова крвопролића и насиље, посебно на југоистоку Европе. По нашем мишљењу, таква одлука била је мање мотивисана америчком бригом за мир и безбедност региона југоисточне Европе већ је пре свега била: (1) резултат америчких интереса да задрже кључни утицај унутар Европске уније, (2) да ојачају сферу утицаја на југоистоку Европе и (3) обезбеде продор на исток и значајно приближавање границама Русије.

Русофобију и славофобију политичких кругова на Западу, додатно подстакнутих полувековним сукобом на глобалном плану – хладним ратом, искористили су Албанци да се представе као одани савезници САД у борби против „панславизма," односно као народ који ће пружити кључну подршку Западу у спречавању остваривања утицаја Русије у југоисточној Европи. Албански писац Исмаил Кадаре изјавио је, деведесетих година прошлог века, да су Албанци главни фактор супротстављања Словенима у интересу Запада и европске цивилизације.³ Позивајући се на своје несловенско порекло и подређујући своју званичну спољну политику интересима САД, Албанци како у Албанији тако и на Косову, али и осталим територијама у региону на којима живе, посебно Македонији, наметнули су се Западу као једини одани савезници у борби против поновног повратка Русије на југоисток Европе. Стога се савремени однос Запада, пре свих САД према Албанцима, и подршка њиховим захтевима за отцепљењем Косова не могу разумети уколико се занемаре наведени интереси и идеолошки ставови.

Имајући у виду могуће последице које сваки једностран акт собом носи, а посебно последице које отцепљење Косова може подстаћи, попут геополитичке нестабилности, обнављања кризе у нестабилним регионима југоисточне Европе, севера Африке, Кавказа и Леванта, Сједињене Америчке Државе дуго су припремале терен за координирану независност. Припреме су заокружене тезом да Косово представља случај *sui generis* (јединствен случај) и да не може представљати модел за будућа отцепљења. Отцепљење Косова представљено је као једино могуће решење и незауствалјив процес. У средствима јавног информисања (новинама, интернету, телевизији, радију) спроведене су опсежне медијске и психолошко-пропагандне припреме (пре свега, према Републици Србији и српском народу), након чега је на ванредној седници косовског парламента, 17. фебруара 2008. године, дато одобрење привременим институцијама косовских Албанаца да прогласе отцепљење.

³ Зборник радова, *Косово и Метохија - прошлост, садашњост, будућност*, Београд: САНУ, 2007. године.

Ипак, и поред опсежних припрема, уцена, претњи и притисака, таква одлука није остала без последица. Сједињене Америчке Државе су такву одлуку подржале, док је Русија осудила и затражила хитан састанак Савета безбедности УН. Међутим, због дијаметрално супротних ставова сталних чланица Савета безбедности Русије и Кине, са једне стране, и САД, Француске и Велике Британије са друге стране, седница се завршила без конкретних одлука. На састанку министара иностраних послова Европске уније, слично као и на састанку Савета безбедности Уједињених нација, због немогућности заузимања заједничког става, објављено је да се оставља свакој од чланица држава Европске уније да појединачно донесе одлуку у случају Косова.

Упоредо с тим, сепаратистички покрети који постоје широм света нису мировали. Баскијска сепаратистичка организација *ETA* обновила је нападе на снаге безбедности Краљевине Шпаније. Одлука косовских Албанаца охрабрила је и сепаратисте у Каталонији. Придњестровска Молдавска Република, која је једнострано прогласила отцепљење 1990. године, обновила је захтеве за међународним признањем. У Нагорно-Карабаху, јерменској сепаратистичкој области у Азербејџану, одлука косовских Албанаца пружила је велики ентузијазам. Палестински званичници су се огласили са ставом да захваљујући Косову сада имају и другу опцију осим мирног процеса, уз констатацију да за њих **Косово не може бити значајније од Палестине**.⁴ Сепаратистички покрет у Западној Сахари, Демократске Арапске Републике Сахаре, који је стациониран у Алжиру нашао је да се на случају Косова примењују двоструки стандарди, јер је њихов захтев за независношћу на дневном реду Генералне скупштине УН већ 30 година, док се убрзо након тога читав север Африке увукао у грађански рат који је омогућио долазак нестабилних режима на власт. Једном речју, сепаратистички покрети који постоје широм света добили су нов подстицај одлуком косовске скупштине.

Најдрастичније последице, међутим, осетио је нестабилни регион Кавказа, тачније Грузија. Само неколико месеци после отцепљења Косова, током лета 2008. године, две сепаратистичке области Јужна Осетија и Абхазија, после сукоба са грузијским снагама безбедности (тзв. Олимпијски рат), позивајући се на случај Косово, прогласиле су отцепљење својих територија. У томе су добиле подршку Русије и појединих латиноамеричких држава попут Никарагве и Венецуеле. Тиме је јединствени случај Косова показао латентне изазове које собом носи.

Што се тиче држава на југоистоку Европе, реакције су биле подељене. Влада Србије је одлуку косовског парламента поништила прогласивши је противправним актом, уз констатацију да је Косово неотуђиви део Републике Србије. Иако је таква одлука са правне тачке гледишта имала потпуни легалитет, она није произвела суштински ефекат у погледу статуса Косова, односно није вратила Косово унутар Србије. Са друге стране, као што се могло и очекивати, Албанци у свим државама у региону изразили су позитивно мишљење. Албанија је међу првим државама света признала независност Косова, док су Албанци у Македонији, на југу централне Србије, Црној Гори и северу Грчке такву одлуку једногласно подржали и прославили.⁵ У Босни и Херцеговини, тачније Републици Српској, невладине организације су по-

⁴ Dan Diker, *Le Kosovo n'a rien à faire en „Palestine“*, Jerusalem Post, january-february 2010.

⁵ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=02&dd=17&nav_id=285235 (Приступило 12. 1. 2009).

кренуле иницијативу за расписивање референдума о независности српског дела федерације. О поменутој иницијативи парламент Републике Српске тек треба да се изјасни, док је у Херцег-Босни невладина организација Кроација либертас отпочела прикупљање потписа за независност хрватског ентитета у Босни и Херцеговини.⁶ Представници мађарске мањине у Румунији и Словачкој затражили су решавање свог статуса по угледу на Косово. Турска је била принуђена да предузме опсежне акције против Курдских побуњеника који захтевају независност. Турска Република Северни Кипар, и сама непризната од остатка света изузев Турске, подржала је одлуку косовског парламента и признала независност.

Дакле, можемо да констатујемо да је отцепљење Косова, на бројним територијама у којима постоје сецесионистички покрети, пружило јасан подстрек за стварање самосталних држава. Уосталом, истраживање јавног мњења које је спровела агенција *Gallup Balkan Monitor* у 2008. години, одмах након проглашења отцепљења Косова, потврдило је да већина грађана у државама региона југоисточне Европе страхује да ће независност Косова имати негативне ефекте и последице на будућу стабилност региона.

Теоријски оквир Копенхагеншке школе студија безбедности

Истраживање и разумевање значајних геополитичких промена, које су се одиграле на југоистоку Европе током последње деценије 20. века, приликом распада СФРЈ, представља изазов за сваког истраживача студија мира и студија безбедности. Дешавања на Косову, посебно после одлуке привремене институције косовских Албанца да прогласе отцепљење 17. фебруара 2008. године, са те стране не представљају изузетак. У настојању да издвојимо правне последице независности Косова по безбедност југоисточне Европе и сагледамо новоуспостављено стање у државама региона, сматрамо да традиционални реалистички приступ, који је годинама био доминантан приступ у студијама безбедности, више не може да пружи адекватан оквир разумевања. Наиме, сагледавање догађаја на традиционалан – реалистички приступ, кроз призму националних интереса великих сила, не објашњава у потпуности њихове поступке, а још мање кампању коју су САД водиле против Републике Србије и српског народа у протеклом периоду. Сједињене Америчке Државе охрабривале су распад Југославије, помагале протеривање Срба из Хрватске, бомбардовале Србе у Републици Српској и СР Југославију, да би јој коначно отеле део територије – Косово. Досадашњи биланс таквих акција било је стварање два нова исламска ентитета на југоистоку Европе – Косова унутар Србије и муслиманске федерације унутар Босне и Херцеговине, уз отворену подршку већ постојећој Албанији. Политика САД према СФРЈ, СР Југославији, а касније Републици Србији вођена је на сличан или исти начин током Клинтонове, Бушове и Обамина администрације и показује мало знакова да може доћи до озбиљних промена када је у питању Република Србија и српски народ у 21. веку.

⁶ <http://www.gopetition.com/petitions/petition-for-third-croat-entity-in-bih.html>

У разумевању таквог деловања САД у региону били смо принуђени да потражимо адекватно аналитичко оруђе које неће сагледавати догађаје искључиво кроз призму националних интереса (традиционалан реалполитички приступ) већ ћемо користити алтернативни приступ безбедности који је развила и унапредила Копенхагенска школа студија безбедности.

Копенхагенска школа студија безбедности настала је посредством радова аутора бившег Копенхагенског института за истраживање мира (*COPRI*).⁷ Школа је дала три значајна доприноса студијама безбедности: теорију секуритизације, идеју о секторском приступу безбедности и теорију регионалних безбедносних комплекса.

У раду ћемо се тежишно фокусирати на секторски приступ безбедности као аналитички приступ за издвајање правних последица отцепљења Косова. Секторски приступ безбедности замишљен је као аналитичко оруђе за истраживање регионалног безбедносног окружења. Током хладног рата претње по безбедност сагледавале су, пре свега, као војне, коришћењем војног сектора. Међутим, распадом биполарне структуре светског поретка истраживачи Копенхагенске школе студија безбедности, пре свих Бери Бузан, проширили су поље истраживања студија безбедности са војног на нове секторе безбедности, и то: политички, економски, социјетални и еколошки.

Сектори безбедносне међузависности карактеришу се референтним објектима и односима моћи који су у секторима доминантни. Тако политички сектор обухвата истраживање односа политичких актера; референтни објекат је стабилност политичког система, а претња би била ширење нових идеологија, које угрожавају постојећи политички поредак.

Политички сектор разматра директне претње против политичких институција државе које се најчешће манифестују у виду урушавања или оспоравања легитимитета на делу сопствене територије, што свакако представља озбиљну претњу по суверенитет и опстанак савремених држава.

Војни сектор је комбинација унутрашњих и спољних војних и невојних претњи по безбедност, чије решавање може захтевати ангажовање војних потенцијала ради заштите државе. Односи које испитује војни сектор јесу односи војне моћи држава унутар безбедносног комплекса, док је референтни објекат суверенитет и територијални интегритет држава. Оно што је нарочито важно уочити јесте да су претње у војном и политичком сектору углавном детерминисане географском блискошћу, што није случај са осталим секторима.

Економски сектор испитује утицај економских претњи на способност држава да задовоље основне потребе сопственог становништва и обезбеде сталан приступ унутрашњим, али и спољним изворима енергије. Овај сектор тежишно испитује трговинске-економске односе, а референтни објекат је међународни економски поредак. Економски сектор испитује и утицај финансијских криза, чије су последице значајне за развој свих држава света, стабилност регионалног или глобалног тржишта и очување међународног финансијског поретка. Економски проблеми су нераскидиво повезани са проблемима у европској и светској економији.

⁷ *COPRI* – Независни институт за изучавање мира. Утапањем у Дански институт за међународне студије (*DIIS*) 2005. године *COPRI* је престао да постоји.

Социјетални сектор испитује односе према колективним идентитетима (нација, племе, религија, раса, цивилизација) у којем референтни објекат безбедности представља идентитет друштвене групе. Класичан пример социјеталног сектора представља процес путем којег су политичке елите појединих европских држава представљале, и још увек представљају, емиграцију као еминентну претњу по безбедност сопствене нације и захтевају потпуно затварање граница и депортацију страних радника ради отклањања такве претње. Истовремено, досадашње активности европских држава у смислу признања независности Косова откриле су деловање у поменутом правцу. Дуги низ година бројна албанска популација,⁸ са којом је већина европских држава имала проблема углавном због криминала и одбијања асимилације, боравила је на њиховој територији захтевајући политички азил. Део западних држава у признању отцепљења Косова видео је лични интерес и начин решавања проблема албанске емиграције, који је почео да добија све веће, опасније размере, а који је нарастао са илегалним усељавањем Албанаца у европске државе.

На крају, последњи, али не мање важан, јесте еколошки сектор који испитује однос човека и природе и последице које еколошки инциденти могу имати, како по безбедност цивилизације, тако и по безбедност биосфере у целини.

Подела концепта безбедности у секторе безбедносне међузависности, не подразумева строго придржавање и ограничавање истраживача студија безбедности на анализу унутар искључиво наведених сектора, јер „у свакодневном животу безбедносни проблеми прелазе границе тих сектора и свако промишљање безбедности треба да буде скуп, а не одвојени приступ поменути пољима“.⁹ Практично сугеришу да секторски приступ безбедности треба да пружи увид у целину безбедносног проблема, а не само у један, посебан, изоловани део безбедносног проблема.

Међутим, сматрамо да истраживање „реалности“ настале једностраним отцепљењем Косова, захтева проширење предмета истраживања на нови сектор. Према Повељи Уједињених нација и у складу са резолуцијама Генералне скупштине Уједињених нација унилатерално, насилно одвајање или отцепљење територије од постојеће суверене и независне државе није дозвољено. С обзиром на то да је поступак отцепљења забрањен међународним правом, јер се крши територијални интегритет држава, отцепљење Косова представља класичан сукоб права на очување територијалног интегритета и права на самоопредељење, односно два темељна начела међународног права.

Због тога сматрамо да је неопходно да у састав већ поменутих сектора уврстимо и нови правни сектор који би омогућио идентификовање правних последица отцепљења Косова по мир и безбедност региона југоисточне Европе. Наиме, отцепљење Косова прети да, поред релативизације и слабљења међународног поретка, креира и преседан путем којег ће насилна промена граница једне државе (у нашем случају Републике Србије) подстаћи друге етничке мањине са територијалним претензијама да се позивају на пример Косова у остварењу својих сепаратистичких циљева.

⁸ Према расположивим подацима на Косову живи око 1,8–2 милиона људи, док исељеника има око 600.000, претежно радно способних, од тога 250.000 у Немачкој, а остатак у Великој Британији, Швајцарској, Аустрији и другим земљама. По подацима стручњака из Светске банке, тај број је знатно већи: од 750.000 до 800.000 косовских Албанаца који живе у иностранству, у Немачкој живи 350.000–400.000, а у Швајцарској 160.000 (по бројности су највећа исељеничка група после Италијана). Извор: Алфонсо Десидерио преузето из часописа *Лимес Плус, издање за Југоисточну Европу*, 2008. година број 2.

⁹ Nikolaos Tzifakis, Question of Security in Southeastern Europe: A Systemic Approach, Athens, I Sideris 2003, p 32.

Природу претњи у правном сектору оквалификовали бисмо као претњу по функционисање савременог међународног поретка путем кршења међународних правних норми на којима почива интегритет и суверенитет савремених држава. Због тога, референтни објекат у правном сектору не би представљала држава, већ међународно право, јер се последице у правном сектору, пре свега, манифестују кроз слабљење и релативизацију међународног поретка, односно увођење анархије у међународни поредак, потом стварање модела за отцепљења других територија, нарушавање легитимитета УН и креирање слабих држава као извора хроничне нестабилности. У табели један (1) приказани су наведени сектори, односи моћи, референтни објекти и примери претњи.

Табела 1 – Секторски приступ безбедности

СЕКТОР	Односи	Референтни објекат	Могуће претње
Војни	војне моћи	територијални интегритет	инвазија
Политички	ауторитета	организациона стабилност	револуција
Економски	трговински однос	економски поредак	крах берзе
Социјетални	идентитет	колективни идентитет	културни империјализам
Еколошки	човек и природа	цивилизација/биосфера	глобално загревање,
Правни	међународно право	међународни правни поредак	релативизација и обесмишљавање права

Правне последице отцепљења

Иако, према ставовима Копенхагеншке школе студија безбедности, правни сектор не заузима посебно место у секторском приступу безбедности, због креирања правног преседана у случају Косова и последица које собом носи такав преседан, сматрамо да је изузетно важно увођење правне анализе у студијама безбедности. Посредством правног сектора анализираћемо међународно право и прописе који регулишу односе између држава у међународној заједници, тачније међу чланицама Уједињених нација. Због чињенице да се међународно право примењује на читав систем међународних односа, да бисмо избегли глобалну анализу и претерани

ниво уопштености који из тога може произићи, правни сектор примењиваћемо само на државе региона које су у непосредном окружењу и предмет конкретне анализе.

Питање очувања међународног правног поретка сместићемо у средиште безбедносне анализе, јер његово очување, али још важније и поштовање, представља битан основ за стабилност савременог света у целини. Референтни објекат у правном сектору биће владавина и поштовање међународног права. Претпоставка је да оно омогућава очување суверенитета и територијалног интегритета савремених држава, очување савременог светског поретка и спречава појаву анархије у међу-државним односима. Функционални актер, односно чинилац који својим деловањем утиче на динамику унутар правног сектора, био би Савет безбедности Уједињених нација, као највиша институција која је одговорна за примену и спровођење међународног права.

Свесни чињенице да поменути функционални актер не делује у правом смислу речи као светска влада, те да још увек сила доминира у решавању међународних спорова, што је показао и случај Косова, деловање Савета безбедности УН као органа који обезбеђује поштовање и примену међународног права је ограничено. Међутим, ограничења која су објективна, попут геостратешких циљева најмоћнијих држава света, не ослобађају га одговорности за регионални, али и глобални мир и безбедност држава чланица УН.

Поред тога, правни основ за проглашено отцепљење Косова показао је двосмисленост међународног права и потребу његовог даљег развоја и унапређења. Непостојање међународног консензуса о правилима стварања нових држава и условима под којима треба да важи право на самоопредељење отворило је могућност за једностране потезе, а тиме и нове сукобе широм света.

Наиме, током историје, употреба силе у рату одређивала је смер и ток дипломатског деловања у миру. Државе су настајале као резултат многих ратова након којих су организоване међународне конференције на којима су се мењале границе постојећих, утврђивале границе нових и признавале нове државе. Међународни уговори склапани су по правилима јачег, војно моћнијег субјекта међународног права. Чак и данас, када је забрањена употреба силе у међународним односима, та забрана се не поштује у потпуности. Окупација Ирака и Авганистана од стране САД, као и инсталирање режима на северу Африке, најјаснији су примери кршења основних норми међународног права.¹⁰

Утицај који су САД оствариле у доношењу одлуке о признавању једностраног чина отцепљења Косова показао је да је право на самоопредељење, на које су се косовски Албанци упорно позивали, непосредно зависно од констелације снага и стратешких и глобалних циљева и интереса великих и моћних.

Међутим, и поред спремности великих сила да погазе основна начела међународног права када је то у њиховом интересу, начело територијалне целовитости сматра се једним од основних начела међународног поретка и битним инструментом спречавања оружаних сукоба и насилне промена граница, којима смо сведоци. Иако парадоксално, такав став заступају чак и САД. Када је то њима одговарало,

¹⁰ Тиме је и Тукидидово указивање на начело да „моћни раде оно што могу, а слаби што морају“ поново нашло своје место у међународним односима.

прекршиле су међународно право и подржале независност Косова, док су потпуно супротно реаговале у случају Абхазије и Јужне Осетије, сматрајући њихово признање од стране Руске Федерације флагрантним кршењем међународног права.

Са правног становишта, већина држава у свету гледа на косовски преседан са великом сумњом и одбојношћу, јер им је примарни интерес очување суверенитета и територијалног интегритета. Наиме, на планети постоји најмање 2000 етничких група које теже вишем степену аутономије или самосталној државности. Уколико би се по узору на Косово формирале државе са територијом и бројем становника приближно истим или сличним Косову (дакле 2 милиона становника), на свету би постојало 4000 држава, што би водило у потпуну анархију у међународном поретку; сукоби би постали свакодневица, а нестабилност би се проширила на сваки делић Земљине кугле. О постојању бројних сепаратистичких подручја која постоје само у Европи најбоље сведочи слика 1.

Слика 1 – Мапа потенцијалних независних области у Европи¹¹

Свесни могућих последица признања права на самоопредељење као права на отцепљење „реконструкцијом међународних односа после Другог светског рата принципу територијалног интегритета дата је значајнија улога него принципу самоопредељења“.¹² Повељом УН, члан II, став 7, подржан је суверенитет и територијални интегритет постојећих држава.¹³ Осим тога, током хладног рата, ниједна од пет сталних чланица Савета безбедности УН није имала користи од подршке сепаратистичким покретима у другим државама широм света, што је допринело значајном смањењу броја сецесија у свету. Међутим, распадом биполарне структуре светског поретка, Сједињене Америчке Државе су нашле корист у пружању подршци сепаратистичким покретима, посебно на истоку Европе, јер су тако убрзале

¹¹ <http://www.dolz.com/kosovoandseparatists.htm>

¹² Peter Wallensteen, *Understanding Conflict Resolution*, p. 163.

¹³ Члан II став 7 Повеље Уједињених нација гласи: Ништа у овој Повељи не овлашћује Уједињене нације да се мешају у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе.

сламање свог хладноратовског непријатеља – Совјетског Савеза. Најпре су пружи-
ле отворену подршку захтевима бивших Совјетских република на Балтику Естонији,
Летонији и Литванији, да би се затим та подршка проширила на Грузију, Украјину,
Таџикистан и остале новоформиране државе на тлу некадашњег Совјетског Саве-
за. Захваљујући поменутој подршци, али и унутрашњим противречностима са који-
ма се Совјетски систем суочавао, на територији некадашњег Совјетског Савеза
формирано је 14 нових држава. Истовремено се са сепаратистичком подршком от-
почело и на територији СФРЈ, где је формирано шест нових држава, а поделом Че-
хословачке на Чешку и Словачку укупна цифра новоформираних држава на истоку
Европе зауставила се на двадесет једној држави.

Иако Међународно право не регулише начине настанка нових држава у теорији
се јасно разликују два гледишта. Прво је да нова држава настаје стицањем три
основна елемента: **територије, становништва и власти**,¹⁴ док друго потенцира
значај међународног признања. Спорења се односе на питање да ли држава на-
стаје одмах чим се стекну основна три елемента државности, или тек касније, када
новонасталу творевину признају већ постојеће државе?

Очигледно је да отцепљење бивших совјетских или југословенских република
не би било успешно да након тога није уследио подједнако важан процес – њихово
признање. Контекст политичке реалности новоформираних држава, односно њихово
признање или непризнање, остаје од кључне важности за разумевање успешно-
сти отцепљења.¹⁵ Подсетимо да су политички лидери Косова већ једном, 2. јула
1990. године, прогласили отцепљење. Међутим, тада, пре двадесет година, Косово
није признала ниједна држава на свету изузев матичне Албаније, јер им то очи-
гледно тада није било у интересу.

Данас је ситуација, када је реч о Косову, потпуно другачија. Током протекле две
године од проглашења отцепљења од Републике Србије, 17. фебруара 2008. годи-
не, од укупно 193 државе чланице Косово је до сада (25. априла 2013. године) при-
знало 98 држава Уједињених нација. Међутим, с обзиром на то да је до признања у
многим случајевима долазило после политичких притисака и уцена главног прота-
гонисте независности Косова – САД, поједине државе, попут Костарике, које су при-
знале отцепљење Косова најавиле су могућност преиспитивања своје одлуке. Та-
кође, западноафричка држава Република Мали, са преко 14 милиона становника,
демантовала је информацију „Владе у Приштини“ да је признала отцепљење јужне
српске покрајине, иако се таква информација нашла на званичном сајту „министар-
ства спољних послова Косова“. Истоветно је поступила и мала афричка држава у
Гвинејском заливу Сао Томе и Принципе, док поједине државе попут Нигерије,
Обале Слоноваче и Уганде демантују било какво признање Косова.

Истовремено, Саветодавно мишљење Међународног суда правде у Хагу од 22.
јула 2010. године није испунило очекивања Приштине, у смислу повећаног броја
признања. У мишљењу је констатовано да Декларацијом Привремених институција
косовских Албанца да се отцепе од Републике Србије није прекршено међународно
право. Међутим, иако тим чином „није прекршено међународно право“, како то на-

¹⁴ Buzan Barry, *People, States & Fear*, Lynne Rienner Publishers, Boulder Colorado, 1991.

¹⁵ Александар Павковић, Петар Радан, *op. cit.* 223.

лази Међународни суд правде, чињеница је да је отцепљењем Косова прекршено право Републике Србије као државе, али и право српског становништва на Косову да живи у сопственој држави. Осим тога, одлуком суда указано је на јасан сукоб међународног и националног права савремених држава.

Свестан чињенице да у међународним односима нема ничег тако осетљивог као што су границе и суверенитет, Међународни суд правде је своју одлуку образложио у контексту резолуције 1244, и тиме избегао могућност да примена одлуке утиче на друге сличне сецесионистичке покрете.¹⁶ Истовремено, суд је констатовао да није постављено питање о правним последицама проглашеног отцепљења. „У овом случају питање постављено Генералној скупштини је уско специфично. Не поставља се питање о правним последицама проглашења независности. Посебно се не пита да ли је или не Косово постало држава“.¹⁷ Дакле, суд се није упустио у разматрање правних последице које Декларација Привремених институција косовских Албанаца може имати на државност Косова и тиме одбацио могућност да својој одлуци да елементе преседана. Међутим, очигледно је да је суд занемарио чињеницу да елементе преседана не утврђује он, већ будући судови, примењујући одлуку на сличне ситуације. Према томе, нити су Међународни суд правде нити САД, као најмоћнија сила света, меродавне да одлуче да ли је Косово преседан или не, већ искључиво они који ће у случају Косова видети сличност са својим сепаратистичким покретима, а таквих је много.

Тиме је покушај увођења једног новог, посебног модела решавања сецесионистичких спорова широм света, обраћањем Међународном суду правде, потврдио да тумачење међународног права и међународних норми умногоме зависи од спремности великих сила унутар Савета безбедности УН, али и чланова Генералне скупштине УН да се објективно и неутрално поставе у случају Косова, што овога пута, по нашем мишљењу, није био случај.

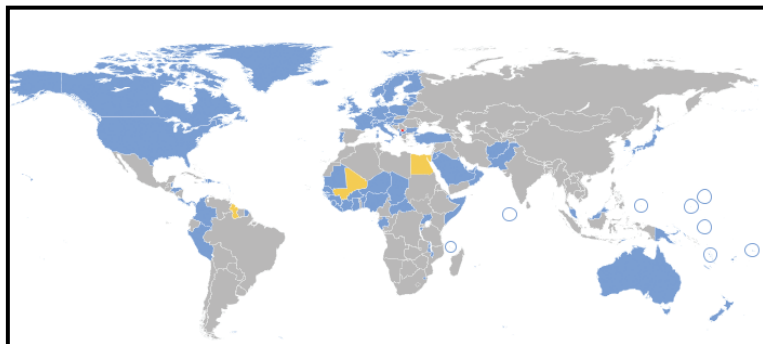
Косово су до сада признале најразвијеније земље света, пре свих државе чланице групе Г-7, које у укупном светском друштвеном производу учествују са читавих 65 одсто. С обзиром на значај и утицај тих држава у међународном поретку налазимо да је процес признања добио на снази. Уосталом, захваљујући тој чињеници Косово је успело да оствари и пријем у Међународни монетарни фонд у којем кључну улогу имају управо чланице Г-7, предвођене Сједињеним Америчким Државама.¹⁸

Са друге стране, посматрајући процес признања с обзиром на укупну популацију држава у међународном поретку, око 70 одсто укупног светског становништва није признало независност Косова, при чему значајну тежину дају најмногљудније државе света, попут Кине, Индије и држава Латинске Америке, које су и саме оптерећене бројним сепаратистичким покретима (слика 2).

¹⁶ *Interpretation of Security Council resolution 1244 (1999)*
<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf?PHPSESSID=3f93dd61e4d4431355652cc64b1abee5> пп 7. 1. 2011.

¹⁷ Мишљење Међународног суда правде, тачка 51, страна 19.
<http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf?PHPSESSID=3f93dd61e4d4431355652cc64b1abee5> пп 7. 1. 2011.

¹⁸ <http://www.srbijanet.rs/vesti/vesti-iz-zemlje/15500-kljucno-je-da-kosovo-ne-bude-u-un.html>

Слика 2 – Плавом бојом означене су државе које су признале независност Косова, сивом државе које нису признале независност, а жутом државе од којих се „очекује“ признање (Република Мали, Египат и Гвајана). Косово је означено црвеном бојом¹⁹

Међутим, оно што је највише изненадило, како Приштину, тако и дипломатске кругове на Западу који су пружили отворену подршку проглашењу отцепљења, било је непризнавање Косова од исламских држава. Наиме, после опсежних медијских припрема терена за отцепљење Косова, очекивало се да ће Организација исламске конференције, која окупља 57 држава света – готово трећину чланица УН, донети заједничку декларацију о признању независности Косову. Убрзо се показало да су таква очекивања Приштине о убрзаном признању од стране исламских држава била неутемељена. Наиме, иако је територија Косова насељена већински муслиманским становништвом, у међународној политици понекад не долази до верске солидарности. Верска солидарност је, у овом случају, изостала не само због чињенице да иза пројекта независног Косова стоје САД, које због ратова у Ираку и Авганистану, као и због става САД према палестинском питању имају дијаметрално супротне ставове са појединим утицајним чланицама Организације исламске конференције, већ и због тога што су се једној таквој одлуци успротивили Индонезија, Азербејџан, Алжир, Судан, и Египат – земље које и саме имају сепаратистичке покрете на својој територији.²⁰ Свест о могућем понављању сличног сецесионистичког сценарија на сопственој територији отежава и онемогућава подршку сепаратистичким покретима било где у свету.

Ипак, највећи проблем, како за Приштину, тако и за спонзоре косовске независности, није то што Косово нису признале исламске државе већ и чињеница да га није признала Република Србија и поједине европске државе чланице Европске уније – Грчка, Словачка, Шпанија, Румунија и Кипар, чиме је онемогућено његово приступање УН, али и Европској унији. Став преостале 101 државе чланице УН које нису признале независност Косова најбоље се може илустровати изјавом једног израелског званичника, који је однос своје земље према Косову описао реченицом: „Још нисмо одлучили када ћемо одлучити“.²¹

¹⁹ <http://www.kosovothanksyou.com/> Приступило 22. јануара 2010. године.

²⁰ У случају Индонезије, најмногуљудније исламске државе света, један од тих сепаратистичких покрета – Источни Тимор био је успешан. Такође, Судан је 2011. године подељен на Јужни Судан и Судан, док су сепаратисти у Алжиру и Египту значајно ојачали свој утицај након немира на северу Африке.

²¹ http://www.msp.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b190208_s.html (Приступило 18. јануар 2009).

Иако је Косово признала већина држава чланица НАТО-а и Европска унија које својим војним, политичким и економским потенцијалима остварују значајан утицај на свеукупна дешавања у свету, укупан број држава чланица УН које су признале независност Косова није прешао 93. Смену режима на северу Африке могла би да искористи Приштина, како би достигла „критичан број“ држава које су је признале, а то је 98, односно 51% држава чланица УН, као што нетачно наводе званичници у Приштини. Нако тога Приштина би могла да поднесе захтев за пријем у Уједињене нације. Иако сам захтев не би много тога изменило, читав процес признања би ушао у једну нову фазу.

Осим тога, врло је вероватно да би признање Косова од стране критичног броја држава довело до поновног преиспитивања случајева полупризнатих, делимично непризнатих или самопрокламованих територија, како у Европи, тако и у остатку света.

Влада Баскије већ наводи пример Косова као лекцију о „демократском“ начину решавања проблема мањина, а представници терористичке организације *ETA*, која активно делује у Шпанији, налазе да је случај Косова показао да вишедеценијске тежње *ETA* нису утопија.²² Сецесионистичке тежње појачане су и у Великој Британији, земљи која се најватреније залагала за независност Косова. Северна Ирска је деценијама подељена између униониста и сецесиониста. Сарадња између припадника две терористичке организације Ослободилачке војске Косова и чланова Ирске републиканске армије постоји већ годинама.²³ У европској штампи све чешће се наводи да постоји могућност и да Шкотска прогласи отцепљење.²⁴ Одлука се очекује 2014. године. Савез за Јужни Тирол у Италији, у којем живи око 300 хиљада аустријских држављана, такође обнавља аргументе у прилог својој независности.²⁵ Током последњих избора за европски парламент, одржаних 2009. године, политички представници аустријске мањине који се залажу за преиспитивање статуса Јужног Тирола у Италији освојили су убедљиву победу, чиме њихове сецесионистичке тежње додатно добијају на важности.

Сепаратистичке алијансе стварају се и на простору бившег Совјетског Савеза. Придњестровље, Абхазија и Јужна Осетија већ су прогласиле отцепљење. Криза не заобилази ни остале континенте, попут Африке, чије се државне границе, по правилу, не поклапају са етничким границама. Покрет за независност Јужног Судана је током 2011. године спровео референдум о независности, да би исте године, 14. јула, ова територија постала чланица УН.

Косовски домино ефекат одсликава се и у Азији, од Курдистана (области у Турској и Ираку у којој живи око 25 милиона Курда) где су сукоби посебно заоштрени после отцепљења Косова. Само шест дана након проглашења отцепљења Косова, које је Турска међу првима признала (23. фебруара 2008. године), дошло је до погибје више од 110

22

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/16358/Baskija+se+%C5%BEali+Strazburu,+poziva+se+na+primer+Kosova.html> (Пристиупио 23. 4. 2009)

23 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/53840/IRA+koristi+oružje+OVK.html> (Пристиупио 12. 01. 2010. године)24 Чувени шкотски глумац Шон Конери је након проглашења отцепљења Косова изјавио да је Шкотска надамак остварења независности и једнакости. Опширније на <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/27566/Uodbranu-Kosova-ustaju-i-Son-Koneri-i-Ricard-Gir>25 <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.70.html:178900-Juzni-Tirol-posle-Kosova> (Прис. 13. 3. 2009)

курдских побуњеника на северу Турске у сукобу са турском војском.²⁶ Ситуација је слична и у Кашмиру где снаге одмеравају Индија и Пакистан. Свакако, не треба заборавити ни палестинске политичке званичнике који са правом закључују да Косово не може да представља значајнији случај, нити јединственији пример од Палестине.

Будуће активности наведених сецесионистичких покрета могуће је предвидети, посебно уколико се сагледају у контексту Косова. Стога, када било ко тврди да је отцепљење Косова био исправан корак и јединствен случај, макар то била и најмоћнија земља света – САД, мораће се суочити са чињеницом да ће и такви будући кораци такође бити „јединствени и исправни“ када су у питању други сецесионистички покрети који постоје широм света.

Иако су државе које су признале независност Косова заступале тезу да Косово представља случај *суи генерис* (јединствен случај) и да убудуће не може постати модел – преседан у међународном праву, када је реч о постојећим сецесионистичким покретима, ствари нису тако једноставне. Многе државе чланице Уједињених нација одбијају да признају независно Косово јер страхују од увођење принципа „јединствености“. Постоји оправдана сумња да уколико би се принцип јединствености потврдио у Савету безбедности УН, у свету би се, поред постојећих, могли изродити и нови сепаратистички покрети. Стога подељеност коју је изазвало Косово, нарочито подељеност по питању јединствености случаја Косово, захтева испитивање те аргументације, што ће бити тема у наставку рада.

Јединственост случаја Косово

Имајући у виду чињеницу да постоји пет хиљада етничких група, а само две стотине држава, као и да је мапа света одавно у потпуности исцртана границама, да косовски случај не би произвео домино-ефекат и да отвара нова поглавља насиља и сукоба локалног, али и регионалног карактера, заступници косовске независности морали су прибегнути новом аргументу – о јединствености случаја Косово. Тиме је требало истовремено обезбедити легитимност ставова у прилог косовској независности, као и образложење којима би се спречили сви остали претенденти са правом на сецесију.²⁷

Са мање од десет процената хомогених држава на свету, случај Косова може имати далекосежне последице у многим деловима света, посебно на нестабилном југоистоку Европе: западна Македонија, југ централне Србије, север Црне Горе и Грчке, али и Република Српска и Херцег-Босна, да наведемо само неке од простора на којима делују сепаратистички покрети у окружењу.

Свим сецесионистичким покретима заједничка је тежња за отцепљењем од матичне државе или припајање другим постојећим државама. Стога они користе Косово, пре свега, као политички симбол, али и правни аргумент којим желе да добију међународну подршку и прогласе отцепљење. Косово се свима њима намеће као најбољи модел, односно најбоља карта на коју могу да играју да би остварили сепаратистичке циљеве.

²⁶ http://www.mondo.rs/s87909/Info/Svet/U_turskoj_ofanzivi_poginula_122_Kurda.html (приступило 4. 5. 2009)

²⁷ Радмила Накарада, *Случај Косова – Јединствена произвољност, Социолошки преглед*, vol. XXXXI (2007), no. 3, стр. 305–326. стр. 312.

Поред САД и већег броја европских држава, најгласнији заговорник јединствености косовског случаја представљају привремене институције косовских Албанаца. Да би додатно подржали тврдњу о јединствености случаја Косово, у сарадњи са Косовским институтом за политичка истраживања и развој (*КИПРЕД*)²⁸ спровели су истраживање под називом „Косово случај без преседана“²⁹ у којем износе аргументе у прилог независности Косова. Заступајући став директора Центра за стратегијске и међународне студије Јануза Бугајског „да су све домине у бившој Југославији одавно пале“ и да Косово представља последњи у низу догађаја који су обележили распад бивше Југославије, закључују да Косово поседује јединствене критеријуме који га квалификују као независну државу³⁰ (табела 2).

Табела 2 – Косово и сличне сепаратистичке области³¹

	Под међународним протекторатом	Већинско становништво је изложено етничком чишћењу или угрожавању људских права од стране матичне државе	Постојање демократских структура признатих од стране међународне заједнице	Жеља присутне већине за одвајањем	Статус једнак републици на федералном нивоу у бившим структурама	Држава којој је територија припадала се распаала	Јасне административне границе у претходном систему
Република Српска	Да (са остатком БиХ)	Не (узајамно сукобљавање)	Да	Противно политичком договору (Незаконито према Дејтонском споразуму)	Не, Република Српска није постојала у Југословенској федерацији	Да (бивша Југославија, али није постојала као ентитет)	Не у бившој Југославији, Да у БиХ
Северни Кипар	Не. Линију раздвајања обезбеђују УН	Угрожавање људских права у прошлости	Донекле	Да, одвајање уз федерално уређење	Не	Не (остало је подељено)	Не
Мађари у Словачкој	Не	Не	Да	Не	Не	Не	Не
Мађари у Румунији	Не	Не	Да	Не	Не	Не	Не
Албанци у Македонији	Не	Угрожавање људских права у прошлости	Да	Не	Не (равноправна затупљеност започета Охридским споразумом)	Да (не као ентитет, Македонија се није отцепила)	Не
Косово	Да	Да	Да	Да	Да	Да	Да

²⁸ Kosovar Institute for Policy Research and Development – www.kipred.net

²⁹ <http://www.Kipred.net/site/documents/Kosovo%20The%20Unprecedented%20State%20.pdf> (Приступило 3. 05. 2008)
Аутори истраживања су бивши службеници Министарства спољних послова СФРЈ Ипир Дуголи и Љуљзим Пеци.

³⁰ Kosovo: *The Unprecedented State*, KIPRED, Pristina, jul 2007. p.

³¹ Извор Kosovar Institute for Policy Research and Development – www.kipred.net

С обзиром на то да својим наступом практично промовишу ставове америчке администрације и подржавају више пута неуспешно изречену „мантру“ о јединствености случаја Косово, сматрамо да поменуто истраживање заслужује посебну пажњу. Оно, поред осталог, најбоље илуструје евидентан расцеп унутар Европске уније, када је реч о Косову.³² Свакако, важно је навести да ово истраживање представља један од ретких покушаја да се научно аргументују више пута изречени ставови званичних представника Приштине и њихових ментора из САД о јединствености случаја Косово. Коначно, користећи истоветне критеријуме КИПРЕД-а, поменуто истраживање омогућиће нам да преиспитамо заснованост тезе о јединствености Косова и укажемо на далекосежне последице, пре свега у правној сфери које Косово носи, како по међународно право и међународне односе, тако и по суверенитет и интегритет савремених држава.

Аутори КИПРЕД-а, као територије сличне Косову, разматрају седамнаест потенцијалних сепаратистичких жаришта широм света, али ће у нашој анализи тежиште бити на територијама на југоистоку Европе, на којима су и даље присутни сепаратистички захтеви, посебно на Републици Српској, Северном Кипру, мађарској популацији у Румунији и Словачкој и свакако Албанцима у Македонији.

Узимајући у обзир аргументе КИПРЕД-а, попут постојања или непостојања међународног протектората, угрожавања људских права, жеље присутне већине за одвајањем и остале који се наводе у табели 2, преиспитаћемо сличности и разлике Косова са сецесионистичким покретима у ширем региону југоистока Европе.

Разматрајући први аргумент, који се односи на **постојање међународног протектората**, аутори КИПРЕД-а закључују да поред Косова тај услов испуњава једино Република Српска, због присуства ЕУФОР-а. Међутим, то је само донекле тачно. Наиме, сматрамо да тај услов важи и за Македонију, јер она није под међународним протекторатом само привидно. Током кризе из 2001. године више хиљада међународних полицајаца било је стационирано на територији Македоније. Таква ситуација и њено могуће понављање у виду додатног распоређивања међународних снага на тлу ове бивше југословенске републике пре су питање одлуке међународне заједнице и њихове субјективне процене безбедносне ситуације него стварног стања на терену. Слична ситуација је и на линији раздвајања у Турској Републици Северни Кипар и грчком делу Кипра коју обезбеђују плави шлемови Уједињених нација. Стога став КИПРЕД -а о постојању међународног протектората сматрамо неадекватним, јер он не постоји само на тлу Косова и Босне и Херцеговине, већ и на тлу Кипра, али донекле и у Македонији.

Други индикатор, који је и био повод хуманитарног интервенционизма НАТО на Косову, разматра **угрожавање људских права**. Истраживачи КИПРЕД-а сматрају да је током „ослободилачке борбе“ до угрожавања људских права дошло од стране државе Кипар на територији данашње Турске Републике Северни Кипар, у Македонији и наравно на самом Косову. Поред тога што своје сународнике Албанце, како на Космету тако и у Македонији, виде као искључиве жртве угрожавања људских права, идентитет жртве превасходно везују за муслиманску популацију. Такво гледиште не само да није тачно, већ генерише и негативне ефекте који онемогућавају

³² Од укупно 27 чланица Европске уније њих пет – Шпанија, Грчка, Кипар, Словачка и Румунија нису признале независност Косова. Њихов упоран став о непризнавању независности Косова сведочи о поделености Уније када је реч о том питању.

процес помирења и успостављања заједничког живота. Најпре, такав став веома подсећа на начин на који исламски екстремисти спроводе индоктринацију младих регрута, приказивањем видео снимака у којима су жртве насиља искључиво муслимани. Подсетимо да и после десет година од завршетка сукоба на Косову званичан број жртава не премашује 2500,³³ укључујући и српску и албанску страну. Осим тога, српским жртвама трговине људским органима, као очитог примера занемаривања и ниподаштавања туђих жртава, не само од косовских Албанца већ и међународне заједнице, и дан данас се посвећује мало пажње.

Известилац Одбора за правна питања Парламентарне скупштине Савета Европе Дик Марти доставио је Извештај о нехуманом поступању са људима и илегалној трговини људским органима.³⁴ У извештају се Хашим Тачи, бивши премијер, доводи у везу са трговином људских органа отетих Срба на Косову током 1999. године. Такође, тужилаштво за ратне злочине Републике Србије је објавило да је идентификовало сведока тих монструозних злочина. Иако извештај Дика Мартија и изјаве сведока о трговини људским органима неће исправити досадашње неправде почињене према српском народу, оно може допринети делимичној сатисфакцији у виду признања да су Срби на Косову били жртве, а косовски Албанци узурпатори и организатори дугогодишњег насиља над Србима.

Постоје и постојале су државе у којима је долазило до угрожавања људских права, што омогућава селективну употребу тог спорног концепта. „Уколико би се прихватио аргумент Албанаца да им право на сецесију припада због тога што су дуго година били изложени репресији Београда, то би био преседан који би дестабилизовао светски мир, јер би сви покрети који имају сецесионистичке захтеве кренули са терористичким акцијама како би испровоцирали државу да им одговори“.³⁵ Можемо тврдити да је до угрожавања људских права дошло и над Србима у Републици Српској крајини над којима су хрватске снаге спровеле етничко чишћење, над Србима у Републици Српској од стране муслиманских и хрватских снага, као и на Косову од стране албанских терориста и то уз присуство међународних снага, што се посебно манифестовало током Погрома од 17. до 19. марта 2004. године, а што је било подстакнуто и подржано једностраним гледањем на Албанце као искључиве жртве насиља на Косову.

Заговарати да одређена држава губи право над делом територије због начина на који влада третира или је третирала народ који живи на њеној територији, намеће бројна питања, али су свакако најважнија: ко одлучује о том питању, када и на основу којих критеријума. Одговори на постављена питања могу послужити светским силама попут САД, Кине и Русије као основа за преиспитивање других ситуација, као што је третман Срба на Косову, у Албанији, али и Босни и Херцеговини. Свакако да би се у њиховом третману од стране матичне државе могле наћи бројне неправилности на основу којих би се могли позвати на отцепљење, као што су то учинили косовски Албанци.

³³ Петомесечна истрага стотине најбољих експерата из најразвијенијих земаља света на челу са колегама из Шпаније показала је да је на Косову страдало 2018. Албанаца. Лондонски Тајмс сматра да се број убијених пре и после сукоба кретао око 4600 жртава. *Време број 463, 20 новембар 1999. године.*

³⁴ <http://www.nspm.rs/dokumenti/nehumana-postupanja-sa-ljudima-i-ilegalna-trgovina-ljudskim-organima-na-kosovu.html>, Приступило 25. децембра 2010. године.

³⁵ Томас Флајнер, *Резолуција 1244 једини акт којим се забрањује сецесија*, Политика, субота 5. децембар 2009. године.

Коначно, и можда најважније питање јесте зашто је Савет безбедности УН до-нео Резолуцију 1244 којом се гарантује територијални интегритет и суверенитет СРЈ/Србије, а није одмах када је завршено бомбардовање НАТО усвојио поменути аргумент и дао независност Косову. Дакле, закључујемо да ни други индикатор КИ-ПРЕД-а, угрожавање људских права као аргумент за јединственост Косова, према нашем мишљењу није уверљив.

Што се тиче трећег индикатора – **постојање демократских структура** које је при-знала међународна заједница, аутори КИПРЕД-а га проналазе у свим сецесионистич-ким областима у региону, што практично не представља аргумент који иде у прилог је-динствености косовског случаја, већ обрнуто – у прилог заједничких карактеристика ко-је Косово поседује у поређењу са другим сличним сецесионистичким областима.

Када се говори о четвртм индикатору, **жељи присутне већине за одвајањем**, ауто-ри КИПРЕД-а проналазе сличност Косова једино са Северним Кипром и Републиком Српском. Међутим, жеља присутне већине за одвајањем, можемо слободно рећи, посебно после случаја Косово, оживела је у готово свим сепаратистичким областима. Подсети-ћемо се да Албанија у Македонији, након потписивања Охридског споразума, нису доби-ли прилику да се општим и непосредним гласањем изјасне да ли прихватају или одбијају свој постојећи државни статус. Оно што је још важније јесте чињеница да у „албанском ентитету“ у северозападној Македонији – Илириди данас живе углавном Албанци, због чега је идеја да организују референдум о независности или се просто позову на случај Косова, колико год била неприхватљива ауторима КИПРЕД-а или спонзорима косовске независности, истовремено и једна од могућих и вероватних.

Уосталом, после одлуке косовских институција да се отцепе од Републике Србије, се-цесионистичке тежње појачале су се и међу мађарском мањином у Словачкој и Румунији, где се жеља присутне већине за одвајањем од матичне државе наводи као могући модел решавања спорних питања. Најпре су посланици Демократског савеза Мађара у Европ-ском парламенту Шогор Чаба и његов страначки колега из Румуније Антал Арпад прису-ствовали церемонији проглашења отцепљења у Приштини.³⁶ Том приликом су истакли да је највећи изазов за Мађаре да искористе ситуацију насталу проглашењем отцепље-ња Косова и указали на то да је тежиште на Трансилванији у Румунији, где живи око 1,6 милиона Мађара,³⁷ Фелвидек, северна област у Словачкој, са преко 550 хиљада Мађара и Војводини у Србији у којој је око 300 хиљада Мађара. Сепаратистичке тежње оживеле су и у Републици Српској и Херцег-Босни. У Републици Српској је актуелно питање рефе-рендума покренуто у виду грађанске иницијативе, док је у Херцег-Босни невладина орга-низација Кроација либертас отпочела прикупљање потписа за независност хрватског ен-титета у Босни и Херцеговини.³⁸ Тиме налазимо да жеља присутне већине за одвајањем, нарочито после случаја Косово, постоји у већини сепаратистичких области, али се свесно занемарује или медијски манипулише тврдњом да је Косово јединствен случај.

Пети индикатор, **статус који је једнак републици**, аутори КИПРЕД-а проналазе једи-но у случају Косова. Према њиховом мишљењу Косово је уставним амандманима из

³⁶ Опширније, Властимир Вујић (*Ис*) *користити преседан*, НИН број 2984, 6. март 2008, стр. 67.

³⁷ Национални савет Секуја (Мађара) у Румунији захтеваће да области са већинским мађарским становништвом, у наредном периоду, добију територијалну аутономију.

³⁸ <http://www.gopetition.com/petitions/petition-for-third-croat-entity-in-bih.html>

1974. године стекло статус аутономне покрајине који је по надлежности био једнак статусу републике. Међутим, упорно позивање косовских Албанаца на то да је Аутономна покрајина Косово и Метохија унутар СФРЈ имала статус републике спроводило се дуги низ година, посебно од почетка распада СФРЈ, како би се омогућила примена мишљења Бадинтерове комисије (Арбитражне комисије у оквиру мировне конференције о Југославији), по којем републике, а самим тим и покрајине, имају право на отцепљење. На тај начин очекивали су да ће обезбедити међународно-правни легитимитет својим дугогодишњим настојањима да се отцпе од Републике Србије (до сада кључни аргумент угрожавање људских права очигледно нема подршку у стварности), али и оправдали одлуку косовских Албанаца од 17. фебруара 2008. године да прогласи отцепљење од Републике Србије. Међутим, у свом позивању на статус једнак републици косовски Албанци свесно занемарују чињеницу да су уставне промене спроведене током 1974. године биле нелегитимне и недемократске, односно да су спроведене на делу територије Републике Србије без сагласности већинског српског народа, док са друге стране наглашавају да су уставне промене спроведене крајем осамдесетих, које су омогућиле повратак Косова у уставни оквир Републике Србије, биле нелегитимне и недемократске. Наиме, оно што су уставне промене из 1974. године биле за Србију и српски народ, то су уставне промене из 1989. године биле за косовске Албанце. Кључни проблем је био и остао у томе што је свако удаљавање Косова од Републике Србије било неприхватљиво за Републику Србију и српски народ, док је сваки покушај интеграције Косова у Републику Србију био и остао неприхватљив за косовске Албанце. Стога, позивање аутора КИПРЕД-а на аргумент статус који је једнак републици унутар СФРЈ, јесте позивање не један недемократски и нелегитиман чин спроведен без одобрења већинског, конститутивног народа, односно позивање на чин вредан осуде у савременом демократском друштву, који није тачан, јер је Косово било и остало Аутономна покрајина Републике Србије.

Што се тиче шестог аргумента да се **држава којој је Косово припадало (СФРЈ) распала**, исте аргументе аутори КИПРЕД-а проналазе и у случају Републике Српске, али и Македоније, те наведени аргумент донекле иде у прилог јединствености случаја Косово. Коначно, последњи аргумент који се односи на **постојање јасних административних граница** у претходном систему, поред Косова према мишљењу КИПРЕД-а задовољава једино Република Српска. У случају Републике Српске реч је о административним границама признатим унутар БиХ, а обезбеђене Дејтонским споразумом. Међутим, Албанци у Македонији, Мађари у Словачкој и Румунији, као и друге етничке групе у региону, иако немају јасне административне границе, јачају границе у политичком и друштвеном контексту. Те границе успостављене су, пре свега, на етничкој основи. Искључиво је питање интереса великих сила када би и у чију корист могле бити проглашене за административне или можда чак и државне.

Преиспитујући аргументе КИПРЕД-а налазимо да Косово не само да не представља јединствен случај већ поседује и бројне сличности са другим сепаратистичким областима, посебно са западном Македонијом. На првом месту, нема много разлике у демографској и политичкој ситуацији у западној Македонији и на Косову. Као и на Косову, у западној Македонији живи 90 одсто албанског становништва, при чему Албанци у Македонији, као и Албанци на Косову, значајан део својих циљева остварују употребом насиља. Политички представници Албанаца у западној Македонији блиско сарађују са политичким представницима косовских Албанаца и пружају једни другима подршку. Албанци у Маке-

донији пружају отворену подршку независном Косову, док са друге стране, Албанци на Косову налазе да је федерализација Македоније реална опција. Уосталом, албанска популација у Македонији могла је на случају Косова да уочи евентуалне недостатке које међународни званичници могу употребити као аргументе како би им оспорили право на федерализацију/независност. Судећи по досадашњем развоју ситуације у Македонији, Албанци чине све да такве недостатке отклоне, чиме практично припремају терен за решавање свог статуса у Македонији по узору на Косово – сецесијом. Разлика је једино у томе што западна Македонија није засебна аутономна територијална јединица.

Поред сличности Косова за западном Македонијом, учавамо и сличности између Косова и Северног Кипра. На првом месту постоји директна аналогија између плана Мартија Ахтисарија за Косово као и плана некадашњег генералног секретара УН Кофија Анана за Северни Кипар. Важно је и приметити да и Косовска и Кипарска криза трају већ неколико деценија, а да значајну улогу у обе кризе играју муслимански лобији, Албанаца и Турака, који активно делују унутар конгреса САД. Сличност између Косова и Кипра приметна је и у дугогодишњем нелегалном досељавању имиграната – Турака на територији Северног Кипра и Албанаца на територији Косова.³⁹ Најупечатљивија сличност огледа се у чињеници да путеви организованог криминала (трговине дрогом и људима) пролазе и кроз Северни Кипар, али и кроз Косово, с тим што територија Косова, од транзитног центра прераста у центар контроле и активног деловања криминалних група у региону. Коначно, исте утицајне личности америчке администрације, попут Ричарда Холбрука „помагале“ су у решавању кризе, како на тлу Косова, тако и на територији Северног Кипра.

Међутим, сличности које постоје између Косова и других сепаратистичких покрета у региону не значе да ће се последице отцепљења Косова осетити само на деловима поменутих територија. Косово показује бројне сличности са отцепљеним грузијским република, Абхазијом и Јужном Осетијом, при чему све наведене територије чине део изузетно нестабилних региона (Балкана и Кавказа), етничке мањине су протерале друге групе и све то уз спољњу подршку. Сличности су приметне и због чињенице да су у оба сукоба интервенисале стране оружане снаге (НАТО на Косову и Русија у Грузији), а још упечатљивије делује податак да су интервенције биле у корист етничких заједница које теже отцепљењу и захтевају независност. Ипак, најзначајнију сличност свакако представља чињеница да су стицање независности и Косово и Јужна Осетија и Абхазија оствариле путем једностраног отцепљења, при чему се стални чланови Савета безбедности УН, пре свих Русија и САД, нису међусобно сложиле са начином на који су поменуте сепаратистичке области дошле до свог циља.

Дакле, можемо да констатујемо да, поред бројних разлика између Косова и наведених сепаратистичких области, постоје и бројне сличности које показују да је сваки случај на неки начин јединствен, али и да ниједан није у тој мери јединствен да би му се дала посебна права, свакако не право на једнострано отцепљење. Тако, професор уставног права и оснивач Института за федерализам у Фрибургу, Томас Флајнер, налази да је јединственост косовског случаја једино у томе што је Ре-

³⁹ Илегалним усељавањем потпуно је нарушена демографска структура становништва, а број албанске популације на Косову повећао се за најмање 300 хиљада. Додатни проблем представља чињеница да се новопридошло албанско становништво, насељава у објекте и користе земљиште које је у власништву Срба.

золуција 1244 једини акт икада донет којим се забрањује сецесија дела територије једне земље,⁴⁰ и који је грубо нарушен и занемарен у случају Србије и њене јужне покрајине Косово и Метохија.

Правне последице косовске независности по регион

Одлука привремених институција косовских Албанаца да се отцепе од Републике Србије, реализована уз подршку великих сила, пре свих САД, произвела је **правне последице** због којих ће регион југоисточне Европе још дуго остати нестабилно подручје. „Независно“ Косово успостављено је уз примену силе и као такво само се силом може одржати. Будући опстанак ове НАТО протодржаве нераскидиво ће остати повезана са даљом употребом силе у правној сфери, јер се промене граница, историја је показала, могу остварити и одржати једино уз употребу силе.

Отцепљење Косова спроведено је уз отворено кршење основних норми међународног права, пре свих Повеље УН и Завршног акта из Хелсинкија, којима се гарантује неповредивост граница и суверенитет и територијални интегритет савремених држава. Одлуком привремених институција косовских Албанаца да прогласе отцепљење и, још значајније, подршком водећих држава Запада, пре свих САД, начињено је флагрантно кршење основних норми међународног права. Таквим једностраним актом подстакнуте су правне последице, јер у међународним односима нема ничега толико осетљивог као што су суверенитет и границе. У правном смислу независношћу Косова формиран је **преседан**, догађај који представља изузетак од правила и који ће **убудуће послужити као пример** у решавању сличних сецесионистичких захтева који постоје широм света. Преседан се превасходно огледа у креирању модела за једнострану сецесију, без сагласности матичне државе, при чему ће за реализацију наведеног циља бити потребна подршка јаког спољњег савезника. Сецесионистички покрети, посебно на југоистоку Европе, већ су почели да се позивају на случај Косова као најбољи пример како треба решити питања мањинских заједница. Истовремено, њихови политички лидери трагају за подршком моћног савезника који би омогућио несметану реализацију сепаратистичких циљева. Са пуним правом сматрају да Косово није ништа значајније од територија на којима они живе и захтевају примену истих или сличних међународних правних норми за све.

Косово је покушало да се отцепи од Републике Србије први пут пре двадесет година, тачније 2. јула 1990. године, када ниједан од разлога на које се данас позива Запад у прилог отцепљења Косова није ни постојао, али безуспешно, јер га је признала једино матична Албанија. Испоставиће се да није био испуњен један битан услов, који је касније остварен код сада већ бивших југословенских република

⁴⁰ „Никада у међународној заједници до сада није постојао случај да се једном народу призна право на самоопредељење. Курди су се позивали на то право, али ни до данас међународна заједница им није дала право на самоопредељење, односно није им дала државу. Једини помак у том правцу била би Декларација УН о статусу аутохтоног народа из 2007. године која први пут гарантује аутохтоном народу колективно право на територијалну аутономију у оквиру државе, али не и право на сецесију. Међутим, против ове декларације су у УН-у гласале баш државе које су признале Косово попут САД и Канаде. Томас Флајнер, *Резолуција 1244 једини акт којим се забрањује сецесија*, Политика, субота 5. децембар 2009. године.

Словеније, Хрватске, БиХ и Македоније, а односио се на отворену подршку велике силе заштитнице – САД. Двадесет година касније, после научене лекције и још важније – обезбеђење подршке светске силе, исти захтев за отцепљењем Косова нашао је на подршку и одобравање, пре свих САД. Одлука већине држава Запада да признају независност Косова била је, пре свега, суров израз реалполитике, а по најмање пажљиве примене међународног права. Таква одлука подразумевала је излагање чланица УН притиску и уценама економски јаким држава, као што су САД, Немачка, Француска или Велика Британија. Тиме су додатно ослабљене Уједињене нације, што је и био један од циљева САД и њене визије новог светског поретка.

На случају Косова уверили смо се да се сецесија може остварити, путем кршења основних норми међународног права, употребом силе и нарушавањем крхке регионалне стабилности. Неопходна је и најважнија подршка велике силе заштитнице – државе која остварује значајан утицај на међународни поредак. Главни критеријум за пружање подршке сепаратистима да се њихови интереси подудару са интересима силе заштитнице. Једни те исти принципи грубо се нарушавају на примеру Републике Србије и Косова, док се уздижу на пиједестал недодирљивости и неповредивости када је реч о, на пример, америчкој савезници Грузији. Тиме је случај Косова показао да је за формирање „државе,“ или у случају Републике Србије очување територијалног интегритета, неопходна подршка великих сила, јер у супротном **очување територијалне целовитости не гарантује међународно право**. Са друге стране, подршка великих сила формирању нових држава обновила је опасност од појаве слабих држава, односно држава које не могу да опстану без економске и војне помоћи и подршке других држава: Косово од САД и ЕУ, Абхазија и Јужна Осетија од Русије...

Упорно позивање САД и водећих држава Европске уније да је Косово јединствен случаја који се неће поновити у будућности неће спречити, нити је спречио политичке лидере сецесионистичких покрета у Абхазији и Јужној Осетији да се позову на случај Косова. За све њих Косово је постало путоказ и пример у сопственим настојањима да остваре своје сепаратистичке циљеве. Због тога се све државе које сматрају да је отцепљење Косова био исправан корак, али и јединствен случај, морају суочити са чињеницом да ће се исти такви аргументи исправности и јединствености користити када су у питању захтеви других сецесионистичких покрета.

Осим тога што територијални интегритет Републике Србије нису сачувале владајуће норме међународног права, није га сачувала ни резолуција 1244 Савета безбедности УН. То нам указује на додатне правне контроверзе које постоје у случају Косова. Отцепљење Косова и признање његове независности изведено је у периоду док је Покрајина била под управом Уједињених нација и док је на снази била резолуција 1244. У свету постоје бројне територије које су под управом УН, при чему је међународно присуство дефинисано резолуцијама Савета безбедности УН уз сагласност влада држава чланица УН о чијим територијама је реч. Међутим, после отцепљења Косова, сваки следећи покушај ангажовања мировних снага УН, као и досадашње ангажовање УН у нестабилним подручјима, може се тумачити као први корак у отцепљењу кризних територија од матичне државе. Практично, искуство говори да ће се резолуције тумачити у складу са интересима најмоћнијих. У случају Косова одлука Савета безбедности УН тумачила се у складу са интересима САД,

док се у случају Абхазије и Јужне Осетије тумачила у складу са интересима Русије. Међутим, не треба заборавити да своје интересе имају и Кина, Индија и Бразил, да поменемо само неке од нових регионалних сила. Постоје и државе које поседују нуклеарно наоружање, попут Индије и Пакистана, а воде спор око појединих сецесионистичких територија (Кашмир), због чега је отежано спољње мешање у решавању сукоба. Евентуални нови покушаји решавања спора путем резолуција УН имао би ограничен домашај, јер би обе стране у сукобу једну те исту резолуцију УН тумачили у складу са сопственим интересом. Због тога сматрамо да будуће одлуке највишег међународног тела УН, без обзира на то да ли је реч о резолуцијама или не, после случаја Косово више неће имати неопходну тежину коју су имале, што ће подстаћи даље урушавање међународног правног поретка, релативизацију међународних норми и отворити ново поглавље нестабилности и етничких сукоба, како на регионалном, тако и на глобалном нивоу.

На крају указујемо на чињеницу да ће Косово, без обзира на могући наставак међународног признања, остати замрзнути сукоб док год га не призна држава од које се отцепило – Република Србија. Са друге стране, евентуална одлука о „признању или подели Косова“ од стране Републике Србије највероватније би угрозила њен статус унутар Уједињених нација. Наиме, није искључено да би у том случају водеће државе Запада покренуле иницијативу за преиспитивање чланства Србије у овој организацији, указујући на потребу њеног поновног пријема под другим обележјима, јер је реч о држави са другачијом територијом, становништвом, економијом, једном речју новом чланицом Уједињених нација. За њен евентуални поновни пријем највероватније би се отворио широк спектар уцена, попут преиспитивања статуса Војводине, југа Србије, Рашке регије и слично, јер државе Запада се ничим нису обавезале да ће након евентуалног „признања или поделе“ зауставити спровођење даљег распарчавања Србије.

Литература

1. Албанска академија наука, *Платформа за решење албанског националног питања*, Тирана 1998. године.
2. Бабановски Иван, *ОНА Терористичка паравојска во Македонија*, Веда Скопје, 2002. године.
3. Батаковић Т. Душан, *Косово и Метохија историја и идеологија*, Београд, Чигоја, 2007.
4. Бела књига: *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, Београд, септембар 2003. године.
5. Бела књига: *Тероризам на Косову и Метохији и Албанији*, Београд, септембар 1998. године.
6. Богдановић Димитрије, *Књига о Косову*, Београд: Војна књига-Народна књига, 1999.
7. Богумил Храбак, *Призренска арбанашка лига 1887–1881*, Београд, 1998.
8. Вилић Душан, Тодоровић Бошко, *Тероризмом у нови светски поредак*, Београд, Графомарк, 1999.

9. Владислав Јовановић, *Косово и Метохија*, Београдски форум за свет равноправних, Београд 2003. године.
10. Veramis M. Thanos, Dimitros Triantaphyllou, *Kosovo and Albania Dimension in Southeastern Europe: the need for regional security and conflict prevention*, Athens, 1999.
11. Wicker Miranda, Pettifer James, *From Anarchy to a Balkan Identity*, London, Hurst and Company, 1999.
12. Dejjzinger Ger, *Религија и идентитет на Косову*, Београд: Библиотека XX век, 2005.
13. Документи о Косову и Метохији, Београд: Либер-прес, 2004.
14. Дрецун Мирослав, *Други Косовски бој*, Београд, Прес, 2002.
15. Ђуричић Милутин, *Обичаји и веровања Албанаца*, Београд: прив. издање, 1994.
16. Ђурковић Миша, *Србија 2000-2006 држава, друштво привреда*, (Зборник радова) Београд Институт за европске студије, 2007. године.
17. Екмечић Милорад, *Дуго кретање између клања и орања (Историја Срба у новом веку 1492–1992)*, Београд, Завод за уџбенике, 2007. године.
18. Екмечић Милорад, Ђорђе Јанковић, Ема Миљковић-Бојанић, Славенко Терзић, Миле Бјелац, Ђорђе Борозан, Љубодраг Димић, *Одговор на књигу Ноела Малколма, Косово. Кратка историја*, Београд: САНУ, 2000.
19. Зборник радова, *Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност*, Београд: САНУ, 2007.
20. Здравковић Хелена, *Политика жртве на Косову* – Београд: Етнолошка библиотека, 2005.
21. Ignatieff Michael, *Kosovo and Beyond*, London, Chato and Windus, 2000.
22. Имами Петрит, *Срби и Албанци кроз векове*, Београд: Самиздат, 1999.
23. Јанић Душан, *Између сукоба и дијалога*, Београд: Форум за етничке односе, 2005.
24. Коштуница Војислав, *Између силе и права-Косовски записи*, Београд Хришћански записи 2000.
25. Kola Paulin, *The Search for Greater Albania*, London, C. Hurst and Company, 2003.
26. Крстић Бранислав, *Косово – узроци сукоба, помирење права*, Београд: Либер-прес, 2002.
27. Lellio Di Anna, *The Case For Kosova (Passage to independence)*, London: Anthem Press, 2005.
28. LIMES, Rivista Italiana di Geopolitica, *Kosovo, non solo Balcani*, gruppo editoriale l'espresso, 2, 2008.
29. Malcolm Noel, *Kosovo a Short History*, New York: Harper Perennial, 1999.
30. Мијалковски Милан, *Тероризам албанских екстремиста*, Београд, Војска, 2002.
31. Мирко Чупић, *Насиље иза паравана власти*, Приштина, 1989.
32. Поповић Никола, *Косово и Метохија у великоалбанским плановима 1878–2000*, Београд, 2001.
33. Радовановић Милован, *Косово и Метохија антропогеографске, историјско-географске, демографске и геополитичке основе*, Београд Службени гласник, 2008.

- 34- Рауфер Ксавијер, Албанска мафија-претња Европи, Београд Форум за безбедност и демократију, Београд 2005.
35. Human Rights Watch, *Ратни злочини на Косову*, Београд, Самиздат Б92, 2003.
36. Симеуновић Драган, „*Политичко насиље*“ Београд, Радничка штампа, 1989.
37. Tim Judah, *Kosovo war and Revenge*, Yale University press, 2000.
38. Тероризам на Косову и Метохији и Албанија (Бела књига), Београд, Савезно министарство за иностране послове, септембар 1998. године.
39. Tziampiris Aristotel, *Kosovo's endgame*, Athens: Defence analyses institute (IAA) 2006.
40. Ђоровић Владимир, *Историја Срба*, Београд: Лирика, 2002.
41. Ђосић Добрица, *Косово*, Вечерње новости 2004.
42. Хорват Бранко, *Косовско питање*, Загреб: 1986.

Дисертације и магистарске тезе

1. Борозан Ј. Ђорђе, *Велика Албанија 1939–1945 порекло, идеје и пракса, дисертација*, Београд 1993. године.
2. Вурон Kotzamanis, *Развитак становништва и демографске перспективе Југоисточне Европе*, UDK 314.182(497)
3. Видојевић Александар, *Legal and Political Aspects of Kosovo crisis (1998–2007)*, School of Law University of Vienna.
4. Гудељ Надежда, *Форме сепаратистичког насиља на Косову и Метохији у времену од 1945 до 2000. године*, магистарска теза Београд.
5. Ђурић Слађана, *Крвна освета на Косову и Метохији*, дисертација Београд 1996.
6. Илић Богдан, „*Положај САП Косова у друштвено-политичком и уставном систему Југославије и СР Србије*“ дисертација Београд 1986.
7. Judith Batt, *Is there an Albanina question?*, Chaillot Paper, n. 107, January 2008.
8. Милосавлевски Славко, *Albanians in the Republic of Macedonia 1945–1995, legislative, political documentation, statistic*, Факултет политичких наука.
9. Мишић Саша, *Политика Југославије према Албанији у периоду од 1924–1927. године*, магистарска теза, Београд 2005.
10. Муртови, Љ. Исак, *Однос српске социјалдемократије према албанском питању до 1914*, магистарска теза, Београд 1994. године.
11. Перлман Фреди, „*Услови развоја привредно заосталог подручја с посебним освртом на Косову и Метохију*“, дисертација, Београд 1966. године.
12. Плана Енвер, „*Косово према реформама у Турској крајем XIX и почетком XX века*“ Београд, дисертација 1973.
13. Стули Бернард, *Албанско питање 1875–1882*, дисертација 1959.